

Suomalaisen romanitutkimuksen vuosisadat

Suomalainen romanitutkimus sai alkunsa harrastajien ja kansanrunoudentutkijoiden työstä, jotka olivat kiinnostuneita kulttuurista ja Suomen romanien kielestä. 1800-luvulta lähtien tutkimusta suuntasi viranomaisten kiinnostus romanikysymysten ratkaisemiseen, ja siksi tutkimukseen vaikuttivat kriminologiset ja rotuperspektiivit. Viime vuosina eri tieteenalojen tutkijat ovat tuoneet mukaan uusia lähestymistapoja ja teemoja. Tämän katsausartikkelin tavoitteena on antaa yleiskuva tärkeimmistä tutkimuksista suomalaisen romanitutkimuksen alalla. Keskitymme kulttuuritutkimuksen, kielitieteen ja uudempien muuttoliikkeen tutkimuksen näkökulmiin.

Anna Maria Viljanen,
Kimmo Granqvist
& Anca Enache

Romanikulttuurin tutkimus Suomessa

Ensimmäiset varmat tiedot romaneista Suomessa ovat vuosilta 1515 ja 1559. Kuitenkin vasta yli 200 vuotta myöhemmin Kristfrid Ganander 1780 ensimmäisenä kuvasi heidän kulttuuriaan kirjoituksessaan *Undersökning om De så kallade TATTERE eller Zigeuner, Cingari, Bohemiens,*

Deras Härkomst, Lefnadsätt, språk m.m. Samt om, när och hwarest några satt sig ner i Sverige?, jota säilytetään Ruotsin kuninkaallisessa kaunokirjallisuusakatemiassa Tukholmassa. Tässä varhaisessa ”etnografiassa” tekijä käsittelee romanien kieltä ja pukeutumista sekä jonkin verran heidän elämäntapoja. Nykylukijalle Gananderin pinnallisesta ”etnografiasta” jää vaikutelma, että hän tyytyi kirjaamaan vain näkemäänsä eikä kysellyt romaneilta näistä asioista. Samankaltainen kuvaileva ote jatkui, kun vajaat sata vuotta myöhemmin vuosina 1854–1886 Viaporissa vankilapappina toiminut H. A. Reinholm haastatteli siellä työskennelleitä romaneita heidän pukumuodistaan, yhteisön sosiaalisesta rakenteesta sekä heidän muusta tapakulttuuristaan. Näistä haastatteluistakin saadut tiedot jäävät fragmentaarisiksi ja pinnallisiksi. Reinholmin muistiinpanot julkaistiin *Udessa Suomettaressa* J. R. Aspelinin toimittamina

vuosina 1894–1895 (sekä myöhemmin Harry Halénin (1994) koostamana kirjana).

Edellisiä kirjoittajia vielä pinnallisempi romanielämän kuvaaja oli C. A. Gottlund (1864–1866), joka oli kotipitäjässään Juvalla tavannut romaneita. Hänen antinsa romanikulttuurin tutkimukselle on vähäinen. Sen sijaan aikansa aatemaailman edustajana Gottlundin näkemykset romaneista pakanallisina, luonnonlapsen kaltaisina muukalaisina ovat kiintoisia. Gottlund on hyvä esimerkki sen ajan eurooppalaisesta ajattelusta.

1800- ja 1900-lukujen taitteessa vaikuttivat kansainvälisestikin romanikielen ja -kulttuurin tutkijana tunnettu Arthur Thesleff sekä 1900-luvun alusta romanien parissa toiminut tulevan Mustalaislähetysten (nykyisin Romano Missio) perustaja Oskar Johnsson (myöh. Oskari Jalkio). Thesleffiä voi pitää varhaisena antropologina, joka todella eli romanien parissa matkustellen heidän kanssaan eri puolilla Suomea ja joka tutustui myös ulkomailla paikallisiin romaniyhteisöihin. Hän osasi sujuvasti romanikieliä ja julkaisi niistä tieteellisiä artikkeleita. Sen sijaan on yllättävää, kuinka vähän hän kirjoitti romanikulttuurista vaikka hänen joissain teksteissään luvataan kertoa romanien tavoista (om seder och bruk). On mahdollista, että hän oli lojaali tapaamilleen romaneille, joiden tapoja hän oli luvannut olla paljastamatta romaneihin hyvin epäluuloisesti ja usein vihamielisestikin suhtautuvalle pääväestölle (Thesleff 1899).

Oskar Johnsson oli tarkka havainnoija, jonka teksteistä löytyvät ensimmäiset kirjalliset viittaukset muutamista romanikulttuurin keskeisistä perusteista, kuten rituaalisesta puhtaudesta ja yhteisön sisäisestä hierarkiasta. Johnsson ei kuitenkaan ollut tutkija, vaan hän halusi oppia romanien kieltä ja kulttuuria voidakseen ymmärtää heidän tapansa ajatella ja siten saattaa heidät kristinuskon piiriin (Johnsson 1912). Johnsson ja Thesleff muistuttivat samoihin aikoihin toimineita brittiantropologeja, jotka hankkivat siirtomaissa tietoa paikallisista ”heimokulttuureista”. Saadun informaation perusteella emämaa pystyi paremmin kontrolloimaan alusmaittensa hallin-

toa. ”Villi-ihmisten” käännyttäminen kristinuskoon helpotti tämän päämäärän saavuttamista. Suomen oloissa romanien saaminen kirkon kontrolliin tarkoitti mm. tiedon saamista heidän asuinpaikastaan ja sitä kautta tämän väestöosan saamista verotuksen ja aikanaan sotaväen kutsuntojen piiriin. Edellä mainittujen kirjoittajien teksteissä näkyy luonnollisesti oman aikansa aatevirtausten vaikutus: 1700- ja 1800-luvuilla tehdyillä löytöretkillä, tutkimusmatkoilla ja merten yli tehdyillä kauppapurjehduksilla sekä lähetystyössä tavatut ”eksoottiset” kansat ja ihmisryhmät, ”heimot” herättivät kiinnostusta. Tuolloin syntyi ”jalon villin” käsite. Sillä tarkoitettiin hyvää ja lapsenomaista ihmistä, joka näyttää voimakkaat tunteensa kahlitsemattomasti, jota sivistys ei ole pilannut ja on yhtä luonnon kanssa. Näitä ominaisuuksia nähtiin myös Suomessa asuvissa romaneissa.

1800-luvun lopussa viranomaisten esiin nostama ”mustalaiskysymys”, jolla on tarkoitettu romanien (näennäistä) irrallisuutta muusta yhteiskunnasta kaikkine muulle yhteiskunnalle haitallisine sivuvaikutuksineen, on tuottanut ainakin näihin päiviin saakka lukemattomia eri hallintoalojen viranomaisten selvityksiä (Pulma 2006). Selvityksissä on käsitelty esimerkiksi romanien koulutukseen, työllisyyteen ja toimeentuloon, asumiseen ja sosiaalisiin ongelmiin, kuten rikollisuuteen, ja viimeisimpänä romanien terveyteen liittyviä kysymyksiä. Nykyisin selvitysten päämääränä on romanien syrjäytymisen estäminen eikä yhteiskunnan suojeleminen romaneilta, kuten aikaisemmin on näyttänyt olleen. Monet selvitykset perustuvat pelkkiin tilastotietoihin, osassa on mukana romaneilta kerättyä haastattelutietoa. Tilastotietojen yhdistäminen haastattelutietoihin on ollut monen akateemisen opinnäytteen perustana. Näistä varhaisin ja aikanaan paljon siteerattu tutkimus on Turun yliopistossa vuonna 1961 tarkastettu Raino Vehmasen sosiologian väitöskirja *Suomen romaaniväestön ryhmäluonne ja akkulturoituminen* (Vehmas 1961). Se lienee ensimmäinen akateeminen tutkimus, jossa pyrittiin selvittämään romaneiden omia käsityksiä asemastaan

romanina suomalaisessa yhteiskunnassa. Tuona aikana ei ollut Thesleffiin ja Johnsson/Jalkion tietoja tuoreempia lähteitä romanikulttuurista, joten tutkimuksessa käytetyt menetelmät – kyselylomake ja kahdeksan romanin haastattelu – eivät todennäköisesti tavoittaneet keskivertoromaneja. Monen romanin lukutaito oli puutteellinen, ja epäluuloisuus pääväestön hankkeita kohtaan korkealla. Vehmasen romanikulttuuria käsittelevä osuus sisältää nykytiedon mukaan monia virheellisiä tulkintoja, jotka eksotisoivat hänen tutkimuskohdettaan. Tutkimuksen päätuloksena on ”koteloituneen romaanikulttuurin akkulturaatiokieltisyys” (Vehmas 1961, 222).

Vasta 1960-luvun lopussa alkanut kulttuuriradikalismi kohdisti sosiaali- ja kulttuuritieteiden kiinnostuksen myös vähemmistöihin ja niihin kuuluvien ihmisten näkemyksiin omasta kulttuuristaan ja yhteiskunnallisesta asemastaan. Esimerkiksi silloinen Helsingin yliopiston sosiologian professori Erik Allardt piti gradua suunnitteleville opiskelijoilleen luennon, jossa hän ehdotti tutkielman aiheiksi vähemmistöjä, muiden muassa romaneja. Samoihin aikoihin romanikulttuurista oli kiinnostuttu myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistossa. Joukko folkloristeja lähti eri puolille Suomea keräämään romaniperinteeseen kuuluvia lauluja ja muuta etnografista aineistoa. Tässä hankkeessa oli mukana myös opiskelijoita ja joitakin eri laajuisia opinnäytteitä syntyi keruuaineiston pohjalta.

1970-luvulta alkaen tutkimusten näkökulma on ollut romaniyhteisössä ja sen elämässä. Näissä tutkimuksissa tutkijan aineistonhankintamenetelminä ovat olleet keskustelut romanien kanssa ja heidän strukturoidut haastattelunsa. Erityisesti antropologiassa on keskeistä ymmärtää haastateltavaa hänen omasta kontekstistaan käsin. Romanikulttuuri ja romanien oma näkökulma on keskiössä esimerkiksi Anna Maria Viljasen yleisen etnologian pro gradu -työssä (1974), jossa hän analysoi suomalaisessa romanikulttuurissa keskeistä rituaalisen puhtauden ja yhteisön sosiaalisen hierarkian välistä yhteyttä, lisensiaatintutkimuksessa *Mustalaiskulttuuri ja*

kulttuurin muutos (Viljanen-Saira 1979) sekä Viljasen myöhemmissä artikkeleissa romanien historiasta (Viljanen 2012). Martti Grönforsin (1977) sosiologian lisensiaatintutkimus *Blood Feuding among Finnish Gypsies* herätti kohua ja hämmennystä, koska tutkimuksen aihetta eli romanien verikostoa pidettiin romanien sisäisenä asiana. Tuula Kopsa-Schön tutki romaneja uskontotieteen näkökulmasta 1980- ja 1990-luvuilla. Muun muassa hänen lisensiaatintutkimuksensa ja väitöskirjansa keskittyivät Suomen romanien kulttuuri-identiteettiin. Näissä töissä romani-identiteettiä käsitellään mm. performanssiteorian kautta ja monet romanitaustaiset lukijat ovat pitäneet kirjoittajan tulkintoja hyvinä. Airi Markkanen (2003) tarkasteli väitöskirjassaan romaninaisten elämäntapaa etnografisesta näkökulmasta. Myöhemmin hän on tutkinut myös Romanian romaninaisia.

Romanimusiikin tutkimus on muodostanut oman tutkimusalan Suomeksi ennen kaikkea Risto Blomsterin ja Kai Åbergin toimesta. Etnomusiikologian alaan kuuluvassa väitöskirjassaan Blomster (2004) tutkii suomalaisten mustalaislaulujen tyylejä sekä romanimusiikkia ihmisten mielikuvissa, estradeilla ja heidän omista joukoissaan. Åbergin perinteentutkimuksen väitöskirja (2002) käsittelee romanien laulukulttuuria Itä-Suomessa 1990-luvulla.

Joissain tutkimuksissa tarkastelun kohteena ovat olleet erilaiset yhteiskunnalliset toimijat, kuten poliisit tai terveydenhuoltohenkilökunta ja niissä on pyritty selvittämään toimijoiden ja romaneiden välisen vuorovaikutuksen onnistumista. Esimerkiksi Martti Grönforsin (1979) väitöskirja käsittelee romanien ja poliisin suhdetta ja Anna Maria Viljanen on tutkinut romaneja oikeuspsykiatrian ja kriminologian näkökulmista (Viljanen 1994, 2006). Erityisesti romanien historiaa on tutkittu asiakirjojen valossa varsinkin osana Panu Pulman johtamaa Suomen romanien historiahanketta, jonka tehtäväksi asetettiin laatia vuosina 2009–2011 yhtenäinen esitys romanien historiallisista vaiheista Suomessa eri tieteenalojen näkökulmasta. Historiahankkeessa romanien historiaa ja kulttuuria tutkivat varsinkin Anna

Maria Viljanen (2012), Tuula Rekola (2012) ja Miika Tervonen (2012), joka julkaisi useita artikkeleita *Suomen romanien historia* -teoksessa (Pulma 2012).

Viime vuosina tutkimuksessa on painotettu aiempaa enemmän romanien poliittista osallistumista sekä siirtolaisuuteen ja kansallisuuteen liittyviä kysymyksiä. Näistä Panu Pulman teos *Suljetut ovet – Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500- luvulta EU-aikaan* (2006) on kattavin ja välttämätön käsikirja kaikille romanikysymyksistä kiinnostuneille. Romanien asemaa kansalaisina ja suhdetta kulloinkin vallalla olevaan romanipolitiikkaan on tarkasteltu kahdessa väitöskirjassa: Camilla Nordbergin tutkimuksessa *Boundaries of Citizenship. The Case of the Roma and the Finnish Nation-State* (2007) ja Sarita Friman-Korpelan työssä *Romanipolitiikasta romanien politiikkaan ja toimijakonseption muutos 1900-luvun jälkipuoliskon Suomessa* (2014).¹ Marko Stenroosin tutkimus *Making of the 'Conceptual Gypsy'* on yksi kolmesta Helsingin yliopiston sosiaali- ja kulttuuriantropologian oppiaineessa parhaillaan tekeillä olevasta väitöskirjasta, jossa tutkimus ei enää kohdistu yksinomaan suomalaiseen romanikulttuuriin vaan romanikulttuuriin laajemmin. Stenroosin tutkimuksessa vertaillaan Italian ja Suomen romanipolitiikan ja romanien oman toimijuuden välistä jännitettä. Romanipolitiikka on taustalla myös Anca Enachen tekeillä olevassa väitöskirjassa, jossa seurataan Suomeen tulleiden romanialaisromaninaisten liikkumista ja selvitetään erityisesti Romanian ja Suomen välillä tapahtuvan liikkumisen syytä. Lidia Gripenbergin väitöstutkimuksen aiheena on Romanian, Bulgarian ja Suomen romanien keskinäinen vuorovaikutus.

Suomalainen romanilingvistiikka

Suomalaisen romanilingvistiikan historia ulottuu 1700-luvun loppuun ja Kristfrid Gananderin kuuluisaan kirjoitukseen vuodelta 1780 (ks. edellä). Adolf Ivar Arwidsson (1791–1858) oli historioitsija, yliopisto-opettaja, kirjailija ja

lehtimies, mutta hän myös tallensi vuonna 1817 Padasjoella kohtaamiensa romanien romanikieltä. Arwidssonin muistiinpanot julkaisi Bugge (1858). K. J. Kemell (1805–1832) koosti koko Suomen romanikielen sanaluettelon. Sen yksi käsikirjoitusluonnos poltettiin ”jumalattomana työnä” Kemellin kuoleman jälkeen, mutta Arthur Thesleff teki oman sanakirjansa (1901) Kemellin sanaston säilyneen konseptin pohjalta. Henrik August Reinholm (1819–1883) teki laajat muistiinpanot myös romanikielestä toimiessaan vankilasaarnaajana Viaporissa ja Turussa.

Arthur Thesleffiä (1871–1920) on pidetty suomalaisen romanitutkimuksen merkittävimpänä nimenä (Valtonen 1968, 46). Suurin osa hänen työstään oli kuitenkin kansatieteellistä ja sosiologista. Romanikielen tutkimuksessa hänen ainoaksi saavutukseen jäi *Wörterbuch des Dialekts der finnländischen Zigeuner* (1901), joka julkaistiin sarjassa *Acta Societatis Scientiarum Fennicae* ja oli ensimmäinen painettu Suomen romanikielen sanakirja.

Oskari Jalkio (Johansson) (1882–1952) kirjoitti artikkeleita ja kirjasia romaneista ja romanikielestä sekä käänsi romanikielelle lauluja ja virsiä. Hän myös keräsi lähes Thesleffin sanakirjan laajuisen sanaston. Henri Bourgeois (1911) laati Jalkion aineistojen pohjalta pienen kielioppivihkosien *L'esquisse d'une grammaire du romani finlandais*. Axel Kronqvist (1871–1956) laati 1950-luvun alussa Suomen romanikielen länsimurteen pohjalta sanakirjan käsikirjoituksen. 1980-luvulla Juho Peltosalmi ja hänen veljensä Yrjö Temo laativat uuden sanakirjan, jonka Suomen romaniyhdistys julkaisi eri vaiheiden jälkeen vuonna 2014 (Granqvist 2014).

Virolainen professori Paul Ariste tutki Suomen romanikieltä 1930-luvulla ennen toista maailmansotaa ja sen jälkeen. Hän osoitti, että suomen kielellä on aiemmin uskottua merkittävämpi vaikutus romanikieleen (1940). Akateeminen kiinnostus romanikieltä kohtaan kasvoi 1960- ja 1970-luvuilla, kun Pekka Sammallahti, Matti Leiwo ja Pekka Jalkanen alkoivat nauhoittaa kieltä. Pekka Sammallahti myös laati romanikielen kieliopin luonnoksen, joka

kuitenkin jäi julkaisematta. Matti Leiwo tutki romanikielen äänneoppia (1970). Pertti Valtonen julkaisi ensimmäiset yliopistolliset opinnäytteet Helsingin yliopiston Aasian ja Afrikan kielten ja kulttuurien laitoksessa 1960-luvulla; pro gradu -työ (Valtonen 1964) tarkasteli Suomen romanikielen indoarjalaisia sanoja ja lisensiaaintyö (Valtonen 1968) Suomen romanikielen diakroniaa. Valtonen julkaisi etymologisen sanakirjan vuonna 1972. Sanakirjassa on yli 1800 hakusanaa tai juurta (n. 80 % koko tunnetusta sanastosta) ja lukuisia esimerkkejä. Romanikielen tutkimuksessa vallitsi historiallisia juuria etsivä näkökulma, joka korosti romanikielen suhdetta Intian muinais- ja keski-indoarjalaisiin kielisiin eli sanskrittiin ja prakriteihin. Helsingin yliopiston itämaisten kielen professori Pentti Aalto tutki Suomen romanikielen tutkimushistoriaa (1977) ja toimitti vuonna 1982 Anders Johan Sjögrenin Inkerinmaan romanien kieltä kuvaavan sanaston.

Työ romanikielen parissa käynnistyi Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa 1980-alkupuolella sanakirjayhteisön merkeissä Viljo Koiviston kanssa. Sanakirjatyö säilyi keskeisenä alana aina vuoteen 2001, jolloin Koiviston (2001) suomi–romani -sanakirja ilmestyi. Kahteen sanakirjaan (Koivisto 1994 ja 2001) johtanut yhteistyö vaati suurimman osan Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen romanikielen voimavaroista, mutta keskuksessa julkaistiin toki muutakin sanakirjatyötä: Raimo Jussilan (1997) artikkeli romanikielen sanakirjatyöstä sekä Granqvistin sanaluettelo (1997) ja käänteissanakirja (1999c). Sanakirjatyön ohella Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa korostui romanikielen aineistonkeruu 1990-luvulta 2000-luvun alkuun. Haastattelunauhoilta kirjoitettiin auki puhutun romanikielen korpus (eli sähköiseksi tiedostoiksi koottu joukko romanikielen näytteitä), jonka laajuudeksi tuli 16 800 sanaa; haastattelut olivat Juhani Palloksen vuonna 1995 ja Hellevi Hedman-Valentinin vuosina 2000–2001 tekemiä. Samoihin aikoihin Ruotsissa professori Lars Borin kokosi toisen merkittävän Suomen romanikielen korpuksen, jonka laajuudeksi tuli 110 000 sanaa; tämä korpus käsitti ensi sijassa

kirjoitettua romanikieltä.

2000-luvun alussa suomalaisen romanikielen tutkimuksen merkittävimiksi alueiksi vaihtuivat äänne- ja muotorakenne sekä lauseoppi. Helena Pirttisaaren työn vaikutuksesta keskeisiksi nousivat funktionaalis-typologiset lähtökohdat (esim. Martinet 1962; Givón 1985a; 1985b; Haiman 1985). Hänen työnsä kautta myös kielellisen funktion ja kielellisen muodon suhteen tarkastelu nousivat omiksi painopisteikseen. Romanikielen rakennetta kuvattiin ja pyrittiin selittämään kielen vaihtelun perusteella ja vertaamalla sitä samankaltaisiin rakenteellisiin ja semanttisiin muutoksiin muissa kielissä, erityisesti romanikielen muissa murteissa. Suomen romanikieleen kokeiltiin 2000-luvun alussa useita eri kielitieteen malleja, ja sille kehitettiin kokeiluluonteisia kieliteknologisia välineitä muun muassa muotoopin automaattinen analyysi. Perusteellinen tutkimus Suomen äänne- ja muotorakenteesta ilmestyi vuonna 2007 (Granqvist 2007); samana vuonna Granqvist alkoi laatia sen jatkoksi lauseopin kuvausta. Aiemmin tutkimuskenttä laajeni kielisosiologiaan (Granqvist & Viljanen 2002) ja kielen aseman tutkimukseen (Granqvist 2006). Vuonna 2009 tutkimustuloksia sovellettiin myös käytäntöön romanikielen kielipoliittisessa ohjelmassa (Lindstedt et al. 2009). Tutkimuksen kohteena olivat myös kielelliset tabut ja romanien kohteliaisuusstrategiat, kuten teitittely, konditionaali ja erilaiset kiertoilmaukset, joiden käyttö ilmaisi kohteliaisuutta eri-ikäisten romanien vuorovaikutustilanteissa. Vuonna 2009 ilmestyi tähänastisista perusteellisimpiin kuuluva selvitys romanikielen käyttömäärästä ja -aloista (Hedman 2009).

Romanikielestä ja -kulttuurista tuli oppiaine Helsingin yliopistossa elokuussa 2012 ja tällöin tutkimuksen painopiste muuttui eurooppalaisemmaksi ja monitieteisemmäksi. Suomen lisäksi tutkimus painottui Itä-Euroopan maihin, joista myös suuri osa nykyisistä tohtorikoulutettavista on lähtöisin. Vuoden 2013 alusta käynnistyi Koneen Säätiön rahoituksella laajamittainen romanikielen murteentutkimuksen hanke (2013–2016), joka tarkastelee Suomen

romanikieltä ja muita Itämeren alueen romanikielen pohjoisia murteita. Kimmo Granqvistin johtamassa hankkeessa työskentelee tutkija-tohtori Venäjältä/ Yhdysvalloista ja kaksi tohtorikoulutettavaa, toinen Slovakiasta ja toinen Suomesta. Hankkeessa on työskennellyt myös suuri joukko tutkimusavustajia Puolasta, Baltian maista ja Suomesta. Hankkeen päätavoitteena on julkaista romanikielen näytteitä avoimesti verkossa, pohjoismurteiden murrekartasto, Suomen romanikielen kuvaileva kielioppi sekä kaksi väitöskirjaa. Vuonna 2013 käynnistyi myös toinen projekti, joka tarkastelee kielen lisäksi Itä-Euroopan romanien diasporaa, identiteettiä ja autenttisuutta eli sitä, mitä eri romaniryhmät pitävät ”oikean romanin” tuntomerkkinä. Helsingin yliopiston Eurooppa-tutkimuksen verkoston rahoittama hanke (2013–2017) lähestyy teemojaan valtiotieteiden, antropologian ja kielentutkimuksen näkökulmista ja painottaa teoreettista, käsitteellistä, monitieteistä ja empiiristä tutkimusta. Keskeisinä tuotoksina tulee olemaan kaksi toimitettua artikkelikokoelmaa (valmistuu 2016) sekä kaksi väitöskirjaa (Anca Enache Romanian romanien muuttoliikkeestä ja Lidia Gripenberg Bulgarian ja Suomen romanien vuorovaikutuksesta), jotka ovat molemmat tätä kirjoittaessa tekeillä.

Itä-Euroopan romanien viime aikojen muuttoliike tutkimuksessa

Kolmas keskeinen tutkimusteema kulttuurintutkimuksen ja kielentutkimuksen lisäksi on viimeaikainen muuttoliike. Vaikka Suomessa tämä on vielä verrattain uusi tutkimussuunta, muualla Euroopassa aihe on kiinnostanut tutkijoita jo pidemmän aikaa. Erityisesti romanien migraatiot² ovat herättäneet vilkasta ja kantaaottavaa keskustelua niin mediassa kuin poliitikkojen keskuudessa sekä erilaisia toimenpiteitä useimmissa Euroopan maissa (Benedik, Göderle ja Tiefenbacher 2011; Guy 2003). Nämä muuttoliikkeet ovat kuitenkin luonteeltaan keskenään erilaisia ja hyvin monimutkaisia. Ne ovat tapahtuneet erityisissä ja muuttuvissa olosuhteissa, eikä niillä ole mitään

tekemistä esimerkiksi romanien liikkuvuuteen usein yhdistettyjen nomadiperinteiden kanssa (Matras 2007; Guy 2003). Erilaisten romaniyhteisöjen muuttoliikkeet ovat kiinnostaneet myös tutkijoita. Tässä esittelemme lyhyesti eurooppalaisia ja sitten tarkemmin suomalaisia romanien 2000-luvun taitteen migraatiotutkimuksen lähestymistapoja ja tutkimuksia.

Suurin osa Itä- ja Keski-Euroopan maista liittyi Euroopan unioniin vuosina 2004 ja 2007, tai ainakin EU:n viisumivaatimuksia lievennettiin. Euroopan unionin suoman vapaan liikkuvuuden myötä Itä-Euroopan maiden romanit jatkoivat siirtymistään ”länteen”. Romanien migraatiosta varsinkin Itä- ja Keski-Euroopasta turvapaikan hakijoina EU-maihin ja Kanadaan on tehty runsaasti tutkimusta (Cahn & Vermeersch 2000; Sigona 2003, 2005; Lee 2007).³ Tutkimukset osoittavat, että julkiset ja poliittiset reaktiot romaniturvapaikanhakijoita kohtaan ovat olleet enimmäkseen kielteisiä eivätkä turvapaikkajärjestelmät ole aina onnistuneet suojelemaan heitä. Joissain tapauksissa romaniturvapaikanhakijoihin on kohdistunut kollektiivisia toimia: useimmiten vastaanottajamaat ovat rajoittaneet heidän maahanpääsyään ja toisinaan jopa luoneet etnisiin perusteisiin maahanmuuttoa rajoittavaa politiikkaa (Cahn 2003). Tiedotusvälineiden reaktiot sekä Euroopan romanien esittäminen historiallisesti ”epäsosiaalisina”, ”rikollisina” ja ”nomadeina” ovat muokanneet merkittävästi romanien vastaanottoa paikallisella ja kansallisella tasolla (Sigona 2005). Valtaosassa vastaanottajamaita tiedotusvälineissä ja poliitikoiden keskuudessa on keskusteltu EU:n romanien muuttoliikkeestä uhkana julkiselle turvallisuudelle, sosiaaliturvalle ja taloudelle sekä kyseenalaistettu aika ajoin myös EU:n vapaan liikkuvuuden direktiivin legitimitetti (Parker & Toke 2013; Sigona 2005, 2011; Nacu 2011). Euroopan maissa on myös otettu käyttöön romaneihin kohdistuvia kansallisia ja varsinkin paikallisia menettelytapoja ja säännöksiä (Nacu 2011, Sigona 2011).

Tiedotusvälineillä, poliitikoilla mutta myös monilla muilla yhteiskunnallisilla toimijolla kuten niin kutsutun kolmannen sektorin edusta-

jilla on ollut keskeinen rooli romanisiirtolaisten kuvan luomisessa (Lee 2000; Benedik, Göderle & Tiefenbacher 2012; Benedik 2010; Simhandl 2009). Romanisiirtolaiset on yleisesti esitetty syypäinä sosiaalisiin ongelmiin tai uhreina, joita tulisi auttaa ja suojella (Warius 2011). Tutkimus on osoittanut, että romanisiirtolainen konstruoidaan usein rodullistettuna ja eksoottisena toisena (Grill 2012; Benedik 2010). Euroopassa romanivastaiset asenteet ja romanisiirtolaisvastainen populismi sekä Itä-Euroopan romanien vastaisuus ovat lisääntyneet viime aikoina entisestään (Balogh 2012; Stewart 2012).

Suomessa ”ulkomaan romanit” ovat tulleet näkyviksi yhteiskunnassa ja osaksi julkista keskustelua vuodesta 1999 lähtien ja keskustelu jatkuu yhä. Vuosina 1999–2000 tiedotusvälineet raportoivat paljon Slovakiasta saapuneiden turvapaikanhakijoiden joukosta. Slovakian romanien lisäksi turvapaikanhakijoita saapui myös Tšekin tasavallan ja Puolan romaniyhteisöistä sekä myöhemmin Romaniasta ja Bulgariasta. Media piti yleensä romaniturvapaikanhakijoita ”väärinä turvapaikanhakijoina” eli laittomina tulijoina, jotka uhkasivat kansallista turvallisuutta ja taloutta (Nordberg 2006; Horsti 2003b). Maa-hanmuuttoviranomaiset rajoittivat turvapaikka-oikeutta nopeutetun turvapaikkahakemuksen käsittelyn kautta ”turvallisista lähtömaista” tulevilla hakijoilla ja rajoittivat Slovakian kansalaisten viisumivapautta. Slovakian romanien turvapaikkapolitiikan rajoituksia on tutkinut eniten Camilla Nordberg (2006).

Vuodesta 2008 lähtien niin suuren yleisön kuin tiedotusvälineiden kiinnostuksen kohteena ovat olleet ”romanikerjäläiset” (Warius 2011). Siitä eteenpäin romaneja varsinkin Romaniasta ja Bulgariasta, mutta ajoittain myös Tšekistä, on muuttanut Suomeen ja muihin Pohjoismaihin lyhyiksi ajanjaksoiksi kerrallaan hankkimaan elantoa esimerkiksi työllistymällä, myymällä katulehtiä tai erilaisia tavaroita, keräämällä kierrätystavaraa tai kerjäämällä (Enache 2012; Markkanen 2012). Heidän kokemuksensa valtion rajat ylittävästä liikkuvuudesta ja siirtolaisuudesta Suomessa vaihtelevat. Ne ovat muotoutuneet

eri olosuhteisiin liittyvissä sosio-ekonomisissa konteksteissa kuten myös esimerkiksi iän, sukupuolen, uskonnon ja perhestatuksen mukaan, kuten muun muassa Markkanen ja Enache osoittavat teoksessa *HUOMIO! Romaneja tiellä* (Markkanen, Puurunen & Saarinen 2012). Niin kotimaan kuin Suomen yhteiskunnallisilla rakenteilla on suuri merkitys romanien kokemuksissa.

Sosio-ekonomisin ja poliittisin indikaattorein tarkasteltuna suurin osa romanisiirtolaisista on marginalisoitunut sekä kotimaissaan että Suomessa (Markkanen 2012; Tervonen & Enache 2012). Yksilöiden välillä on kuitenkin eroja, ja niin myös tulkinnat syrjäytymisestä vaihtelevat. Yleisessä keskustelussa Suomessa romanikerjäläisiä on pidetty syypäinä työmarkkinatilanteeseensa ja heidät on jopa kriminalisoitu ”laittomien” tai perinteisiin ansaintakäsityksiin kuulumattomien aktiviteettien kuten kerjäämisen vuoksi (Roman 2014). Sen sijaan vastaanottavan yhteiskunnan rakenteita ei ole juuri ollenkaan kyseenalaistettu (Forsander 2003).

Suomalainen hyvinvointimalli, joka perustuu maassa oleskeluun, on kohdannut ongelmia romanisiirtolaisten tapauksessa (Saarinen 2012). Oleskelulupa myönnetään perhesuhteiden perusteella, suomalaisen jälkeläiselle, paluumuuttajalle, opiskeluun, humanitäärisistä syistä tai työskentelyyn. Oleskeluluvan hakijan on lisäksi osoitettava, että hänellä on riittävät tulot. Ensimmäisen oleskeluluvan ollessa kyseessä hakijan tulee myös osoittaa, ettei hän tarvitse taloudellista sosiaalipua. Suurin osa Suomen romanisiirtolaisista ei ole hankkinut oleskelulupaa, vaan heidän oleskelunsa perustuu EU-kansalaisuuteen. Tämän takia he jäävät kansallisen sosiaaliturvan ulkopuolelle ja ovat oikeutettuja saamaan vain akuutteja terveys- ja sosiaalipalveluja.⁴

Romanisiirtolaiset ovat paitsi syrjäytyneet hyvinvointiyhteiskunnasta ja työmarkkinoilta, niin myös joutuneet tiedotusvälineiden huomion keskipisteeksi liittyen sekä poliittisiin että sosiaalisiin keskusteluihin ja toimenpiteisiin, kuten Warius (2010) hyvin osoittaa. Lakiuudistuksista ja paikallisista aloitteista on keskusteltu lähes

vuosittain esimerkiksi kerjäämisen kieltämiseksi, parituslainsäädännön uudistamiseksi ja kerjäläisten rekisteröimiseksi (Saarinen 2013; Tervonen & Enache 2014).

Vuonna 2010 kokoomuksen kansanedustaja luovutti eduskunnalle lakiehdotuksen kerjäämisen kieltämiseksi, mutta lopulta sitä ei hyväksytty. Samana vuonna sisäministeriön kokoama kerjäämisen kieltämistä selvittävä työryhmä totesi loppuraportissaan, että ”kerjääminen julkisella paikalla itseään elättääkseen tulee kieltää järjestyslailla” (Sisäasiainministeriö 2010b). Oikeusministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö sekä vähemmistövaltuutettu kritisoivat raportin väittämiä keskittyen erityisesti syrjinnän ja etnisen profiloinnin riskeihin, jotka voisivat lisääntyä lakisäätöiden kerjäämiskiellon voimaantumisen myötä. Hiljattain, vuonna 2014, kansanedustaja Arto Satonen vaati kaikille kerjäläisille pakollista rekisteröintiä ja kerjäämisluvan anomista poliisilta. Toistaiseksi Suomessa ei ole käytössä valtakunnallista kerjäämiskielloa, mutta kerjäämistä rajoitetaan kunnan- ja yleisillä järjestyssäännöillä (ks. Roman 2014; Warius 2010; Tervonen & Enache 2014).

Toisaalta jotkin ministeriöiden alaiset yksiköt ja toimistot, kansalaisjärjestöt, aktivistit ja kansalaiset ovat olleet aktiivisesti vuorovaikutuksessa Helsingin romanisiirtolaisten kanssa edistäen eri tavoin heidän ihmisoikeuksiaan ja/tai hyvinvointiaan niin Suomessa kuin muulla Euroopassa. Näkyvimpänä niiden joukossa ovat olleet erilaiset palvelut, joita Helsingin Diakonissalaitos on tuottanut yhteistyössä Helsingin kaupungin ja Helsingin seurakuntayhtymän kanssa, esimerkiksi päiväkeskus Hirundo. Etnografinen tutkimus käsittelee Hirundoa esimerkkinä siirtolaisromanien kanssa tehtävästä toiseuttamista torjuvasta ja rasisminvastaisesta työstä (Enache, Puurunen & Markkanen, tulossa 2016). Raluca Romanin (2014) kiinnostava tutkimus puolestaan käsittelee Suomen romanien ja romanisiirtolaisten suhteita keskittyen heidän välilleen muodostuvaan vuorovaikutukseen ja/tai

sen puuttumiseen. Lisäksi hänen tutkimuksensa tarkastelee romanien identiteettiä, etnisyyttä ja heidän uskonnon ja muiden eksistentialisten merkitysten muokkaamaa kuulumistaan paikallistason yhteisöön. Lidia Gripenbergin käynnissä oleva tutkimus tarkastelee Suomen ja Bulgarian romanien kohtaamisia Suomessa.

Romanitutkimus muutosvaiheessa

Romanitutkimus on ollut historiallisesti rajoitunut tiettyihin akateemisiin tutkimusmenetelmiin, teemoihin ja metodologioihin. Tämän takia tutkimuksen täytyy tulevaisuudessa lähestyä edeltäjänsä kriittisesti ja keskittyä tarkemmin monimuotoisiin sosioekonomisiin asemiin sekä kulttuurisiin muotoihin liittyen erityisesti vaihtelevissa maantieteellisissä, sosiopoliittisissa ja historiallisissa konteksteissa sijaitseviin romaniyhteisöihin. Muutoksia globaalissa ja eurooppalaisessa kontekstissa sekä neo-liberaalien järjestelmien vaikutuksia ei saisi sivuuttaa. Arjessa romanit ovat vuorovaikutuksessa yksityishenkilöiden, yhteisöjen ja instituutioiden kanssa. Näitä monimuotoisia ja muuttuvia kohtaamisia on syytä tarkastella. Käsitteet kuten *identiteetti*, *etnisyys* ja johonkin *kuuluminen* täytyisi ymmärtää moniulotteisina, neuvoteltuina ja muuttuvina. Mikäli käsitteiden variaatioita ei hyväksytä, tutkimusta vaarantaa osallisuus ihmisten ja heidän elämänsä pelkistämiseen assimiloituuksi kategoriaksi, vähemmistöksi tai köyhiksi/poloisiksi uhreiksi. Kattava etnografinen aineisto esimerkiksi muuttoliikkeiden tutkimuksessa oleellisesti rikastuttaisi olemassa olevaa tutkimusta. Opinalojen välisellä yhteistyöllä voisi myös olla tärkeä rooli uusien analyttisten menettelytapojen ja käsitteiden kehittämisessä. Suomalainen romanitutkimus tuo uusia näkökulmia tieteenalaan. Kriittisillä metodeilla täytyisi haastaa tutkijan osallisuutta ihmisten elämään ja merkityksiin sekä tapaan, jolla ne ovat edustettuina, samanaikaisesti tutkien mahdollisia yhteistyöväyliä alalla.

Viitteet

- 1 Romaneihin liittyen on tehty myös useita opinnäytetöitä. Esimerkiksi sosiaali- ja kulttuuriantropologian pro gradu -työssään Mervi Kurvinen (2004) loi kiinnostavan lääketieteellisen antropologian näkökulman romanikulttuuriin. Marko Stenroosin (2012) pro gradu -työ on uusia ajatuksia herättävä tapa tarkastella romani-identiteettiä. Kansalaisuustematiikkaa ja romanipolitiikkaa käsitellään myös Sirkka Mikkolan kulttuuriantropologian pro gradussa *Romaninainen tie palkkatyöhön: kamppailu täysivaltaisen kansalaisen paikasta* (2009) ja Samuel Hinkkasen historian pro gradussa *Mustalaisyhdistys ja Suomen romanipolitiikan murros* (2013). Helsingin yliopistossa on laadittu Suomen romanikielestä muutamia pro gradu -töitä: Pia Brandt-Taskinen (2001) ja Helena Pirttisaari (2002) romanikielen eri verbinmuodoista, Petra Kovanen (2010) koodinvaihdosta eli kielen tai murteen vaihtelusta samassa keskustelussa, ja Emilia Erkama (2012) kielipolitiikasta.
- 2 Termistä “migraatio” on laajalti keskusteltu alueellisuuden, valtionrajojen ja nationalismin yhteydessä (van der Veer 1995). Suuri osa romanisiirtolaisuuden tutkimuksen käyttämä termiä “migraatio”, kun taas osa puhuu “mobiliteeteista”. Tässä tekstissä käytetään molempia termejä neutraalisissa merkityksessä kuvaamassa eri yhteisöjen liikkeiden eri muotoja. Olemme tietoisia termien nationalistista juurista. Olemme myös tietoisia kriittisten lähestymistapojen ja metodien tarpeesta puhuttaessa romanisiirtolaisuudesta, jotta sellaisia käsitteitä käytetään kriittisesti, jotka voivat tukea nationalistisia viitekehyksiä ja malleja.
- 3 Nämä migraatiot tapahtuivat 1990-luvun alun ja vuoden 2004 välisenä aikana (Matras 2007).
- 4 Helsingin kaupunki takaa lisäksi julkisen terveydenhuollon paperittomille raskaana oleville naisille sekä alle 18-vuotiaille lapsille. Vailla terveystakuuta olevia EU-maista tulevia romanisiirtolaisia pidetään paperittomina.

Lähteet

- Aalto, Pentti (1977), Zur Geschichte der Erforschung des finnländischen Zigeunerndialekts. – *Zigeuner-kundliche Forschungen*. Red. Johann Knobloch & Inge Sudbrack. Innsbruck: AMG. 61–72.
- Ariste, Paul (1940), Über die Sprache der finnischen Zigeuner. – *Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat, Annales Litterarum Societatis Esthonicae* 1938/2, 206–221.
- Balogh, Lidia (2012), Possible Responses to the Sweep of Right-Wing Forces and Anti-Gypsyism in Hungary. – *The Gypsy ‘Menage’, Populism and the new anti-gypsy politics*. Ed. Michael Stewart. London: C. Hurst & Co Publishers, Ltd, 241–265.
- Bourgeois, Henri (1911), *Esquisse d’une grammaire du Romani finlandais*. Torino: Atti della Reale Accademia delle Scienze di Torino, 46.
- Benedik Stefan, Göderlee Wolfgang & Tiefenbacher Barbara (2011), Cucumbers Fighting Migrations, The Contribution of NGOs to the Perception of Temporary Romany Migrations from Medovce-Metete/Slovakia. – *The Gypsy ‘Menace’. Populism and the New Anti-Gypsy Politics*. Ed. Michael Stewart. London: C. Hurst & Co Publishers, Ltd, 217–241.
- Benedik, Stefan (2010), Harming “Cultural Feelings”: Images and Categorisation of Temporary Romani Migrants to Graz/Austria. – *Multi-Disciplinary Approaches to Romany Studies*. Ed. Michael Stewart & Marton Rövid. Budapest: Central European University Press, 71–90.
- Bugge, Sophus (1858), Vermischtes aus der Sprache der Zigeuner. – *Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, celtischen und slawischen Sprachen*. Ed. A. Kuhn & A. Schleicher. Berlin: Dümmlers, 143–155.
- Blomster, Risto (2004), *Suomalaisten mustalaislaulu-*

- jen tyylit. *Mustalaismusiikki mielikuvissa, estradeilla ja omissa joukoissa*. Tohtorin väitöskirja, Tampereen yliopisto, Etnomusikologian laitos.
- Blomster, Risto (2012), *Romanimusiikki rajojen vetäjänä ja yhteyksien luojana. – Suomen Romanien historia*. Toim. Panu Pulma. Helsinki: SKS, 290–374.
- Cahn, Claude & Vermeersch, Peter (2000), *The Group Expulsion of Slovak Roma by the Belgian Government: A Case Study of the Treatment of Romani Refugees in Western Countries. – Cambridge Review of International Affairs* 13:2, 71–82.
- Cahn, Claude (2003), *Racial Preference, Racial Exclusion: Administrative Efforts to Enforce the Separation of Roma and Non-Roma in Europe through Migration Controls. – European Journal of Migration and Law* 5:4, 479–490.
- Enache, Anca, Puurunen, Heini & Markkanen Airi (tulossa 2016), *Päiväkeskus Hirundo – matalan kynnyksen palveluja ja rasisminvastaista kansalaistoimintaa muuttajaromanien kanssa. – International Social Work: Concepts and Practices from Here and from Elsewhere*. Ed. Maija Jäppinen, Anna Metteri, Satu Ranta-Tyrkkö & Pirkko-Liisa Rauhala. Helsinki: The Finnish Society of Social Work Research.
- Enache, Anca (2012), *Köyhyyden kiertokulku – Romanian romanien viimeaikainen muutto Helsinkiin elonjäämisstrategiana. – Huomio! Romaneja tiellä*. Toim. Airi Markkanen, Heini Puurunen & Aino Saarinen. Helsinki: Like Kustannus Oy, 42–72.
- Forsander, Annika (2003), *Insiders or Outsiders Within? Immigrants in the Finnish Labour Market. – Yearbook of Population Research in Finland* 39, 55–72.
- Friman-Korpela, Sarita (2014), *Romanipolitiikasta romanien politiikkaan ja toimijakonseption muutos 1900-luvun jälkipuoliskon Suomessa*. Tohtorin väitöskirja. Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, valtio-oppi.
- Ganander, Christfrid (1779), *Undersökning om De så kallade TATTERE eller Zigeuner, Cingari, Bohemiens, Deras härkomst, Lefnadssätt, språk m.m. Samt om, när och hwarest några satt sig ner i Sverige?* Käsikirjoite. Stockholm: Vitterhetsakademien.
- Gottlund, Carl, Axel (1864/1866), *Läsning för finnar uti blandade fosterländska ämnen: Första häftet*. Helsingfors: Widerholm.
- Givón, Talmy (1985a), *Language, Function and Typology. – Journal of Literary Semantics* XIV:2, 83–97.
- Givón, Talmy (1985b), *Iconicity, Isomorphism and Non-Arbitrary Coding in Syntax. Iconicity in Syntax*. Ed. John Haiman. Amsterdam: Benjamins, 187–220.
- Granqvist, Kimmo (1997), *Suomi–romani -sanaluettelo*. Helsinki: Moniste.
- Granqvist, Kimmo (2006), *(Un)wanted Institutionalization: The Case of Finnish Romani. – Romani Studie* 16, 43–62.
- Granqvist, Kimmo (2007), *Suomen romanin äänne- ja muotorakenne. – Suomen Itämaisen Seuran suomenkielisiä julkaisuja* 36. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 145. Helsinki: Suomen Itämaisen Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Granqvist, Kimmo (2009), *Mikä on erilaista romanien diskurssissa. – Kielissä kulttuurien ääni*. Toim. A. Idström & S. Sosa. Helsinki: SKS, 206–222.
- Granqvist, Kimmo (toim.) (2014), *Juho Peltosalmi ja Yrjö Temo. Suomi–romani-sanakirja ja Johanneksen evankeliumi*. Helsinki: Suomen romaniyhdistys.
- Granqvist, Kimmo & Viljanen, Anna Maria (2002), *Kielelliset tabut romani-identiteetin kuvaajana. – Moniääninen Suomi*. Toim. Sirkka Laihiala-Kankainen, Sari Pietikäinen & Hannele Dufva. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen laitos, 109–25.
- Grill, Jan (2012a), *“Going up to England”: Exploring Mobilities among Roma from Eastern Slovakia. – Journal of Ethnic and Migration Studies* 38:8, 1269–1287.
- Grill, Jan (2012b), *“It’s building up to something and it won’t be nice when it erupts”: The making of Roma/Gypsy migrants in post-industrial Scotland. – Focal - Journal of Global and Historical Anthropology* 62, 42–54.
- Grönfors, Martti. (1977), *Blood Feuding among Finnish Gypsies*. Lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, Sosiologian laitos.
- Grönfors, Martti, (1979), *Ethnic Minorities and Deviance: The Relationship between Finnish Gypsies and the Police*. Tohtorin väitöskirja. Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, Sosiologian laitos.
- Guy, Will (2003), *“No Soft Touch”: Romani Migration to the U.K. at the Turn of the Twenty-first Century. – Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity* 31:1, 63–79.
- Halén Harry (toim.) (1940), *Aspelin, J. R. Suomen mustalaiset*. Kirjoitussarja Uudessa Suometarissa 1894–95 H. A. Reinholmin aineiston pohjalta – Unholan Aitta 2. Helsinki: Tuohivirsu.
- Hedman, Henry (2009), *Suomen romanikieli: sen asema yhteisössään, käyttö ja romanien kieliasenteet. – Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja* 8. <http://scripta.kotus.fi/www/>

- verkkojulkaisut/julk8/Suomen_romanikieli.pdf
- Horsti, Karina (2007), Asylum Seekers in the News: Frames of Illegality and Control. – *Observatorio (OBS) Journal* 1, 145–161.
- Haiman, John (1985), *Natural Syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johnson, Oskar, (1912), *Zigenare: Historisk-etnografisk skildring*. Viborg.
- Jussila, Raimo (1997), *Den finländska romanin och dess ordböcker*. – *Lexico Nordica* 4, 75–81.
- Koivisto, Viljo (1994), *Romano-finitiko-angliko laavesko liin. Romani-suomi-englanti sanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 74. Helsinki: Painatuskeskus.
- Koivisto, Viljo (2001), *Suomi-romani sanakirja. Finitiko-romano laavesko liin*. SKST 811, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 117. Helsinki: SKS ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Kopsa, Tuula (1984), *Mustalaisten kulttuuri-identiteetistä. vertailevaa tutkimusta Suomen mustalaisyhteisössä*. Lisensiaattitutkimus. Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Uskontotiede.
- Kopsa-Schön, Tuula (1996), *Kulttuuri-identiteetin jäljillä. Suomen romanien kulttuuri-identiteetistä 1980-luvun alussa*. Uskontotieteen väitöskirja. Turun Yliopisto.
- Leiwo, Matti (1970), Äännesubstituutioista: erityisesti mustalaiskielen klusiilien mukautumisesta suomen fonologiseen järjestelmään. – *Turun yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja* 7, 41–50.
- Lee, Ronald (2000), Post-Communism Romani Migration to Canada. – *Cambridge Review of International Affairs* 13:2, 51–70.
- Lee, Ronald (2007), Demographic Change, Welfare and Intergenerational Transfers: A Global Overview. – *Ages, Generations and the Social Contract: The Demographic Challenges Facing the Welfare State*. Ed. Jacques Veron, Sophie Pennec & Jacques Legare. Dordrecht, London: Springer, 17–43.
- Lindstedt, Jouko, Granqvist, Kimmo, Hedman, Henry, Huttu, Henna, Lindgren, Aale, Lindgren, Mertsä, Vuolasranta, Miranda, Åkerlund, Tuula & Hänninen, Anneli (2009), *Romanikielen kielipoliittinen ohjelma*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 10. http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk10/romanikielen_kielipoliittinen_ohjelma.pdf.
- Matras, Yaron (2007), The Borrowability of Structural Categories. – *Grammatical Borrowing in Cross-Linguistic Perspective*. Ed. Yaron Matras & Jeanette Sakel. Berlin: Mouton de Gruyter. 31–73.
- Marinaro, Clough (2009), Between Surveillance and Exile: Biopolitics and the Romain Italy. – *Bulletin of Italian Politics* 1:2, 265–87.
- Markkanen, Airi (2003), *Luonnollisesti – Etnografinen tutkimus romaninaisten elämäkukulusta*. Tohtorin väitöskirja. Joensuun Yliopisto, Filosofinen tiedekunta, Perinteentutkimus.
- Markkanen, Airi, Puurunen, Heini & Saarinen, Aino (toim.) (2012), *Huomio! : Romaneja tiellä*. Helsinki: Like.
- Martinet, André (1962), *A Functional View of Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Nacu, Alexandra (2011), *The Politics of Roma Migration: Framing Identity Struggles among Romanian and Bulgarian Roma in the Paris region*. – *Journal of Ethnic and Migration Studies* 37:1, 135–150.
- Nordberg, Camilla (2007), *Boundaries of Citizenship. The Case of the Roma and the Finnish Nation-State*. Doctoral Thesis. University of Helsinki, Swedish School of Social Science.
- Nordberg, Camilla (2004), Legitimising Immigration Control: Romani Asylum-Seekers in the Finnish Debate. – *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30:4, 717–35.
- Nordberg, Camilla (2006), Claiming Citizenship: Marginalised Voices on Identity and Belonging. – *Citizenship Studies* 10:5, 523–539.
- Oprea, Alexandra (2004), Re-Envisioning Social Justice from the Ground Up: Including the Experiences of Romani Women. – *Essex Human Rights Review* 1:1, 29–39.
- Parker, Owen & Toke, David (2013), The Politics of a Multi-level Citizenship: French Republicanism, Roma Mobility and the EU. – *Global Society* 27:3, 360–378.
- Pirttisaari, Helena (2003), Muutos ja variaatio Suomen romanin verbien taiputustyypeissä. – *Viritäjä* 4, 508–528.
- Pirttisaari, Helena (2004), Variation and change in the verbal morphology of Finnish. – *Papers from the 30th Finnish Conference of Linguistics, Joensuu, 15.–16.5.2003*, Ed. Marja Nenonen. Joensuu: University of Joensuu, 178–184.
- Pirttisaari, Helena (2005), A Functional Approach to the Distribution of Participle Suffixes in Finnish Romani. – *General and Applied Romani Linguistics. Proceedings of the 6th International Conference of Romani Linguistics*. Ed. Schrammel, Barbara, Dieter W. Halwachs & Gerd Ambrosch. München: Lincom Europa, 114–127.
- Pulma, Panu (2006), *Suljetut ovet. Pohjoismaiden romanipoliittikka 1500-luvulta EU-aikaan*. Jyväskylä: Gummerus.
- Pulma, Panu (2012), *Suomen romanien historia*. Helsinki: SKS.
- Puurunen, Heini (2012), Matkalla Balkanilla: Bulgarian ja Serbian romanit perinteiden ja muutosten

- ristipaineessa. – *Huomio! Romaneja tiellä*. Toim. Airi Markkanen, Heini Puurunen & Aino Saarinen. Helsinki: Like, 105–136.
- Rekola, Tuula (2012), Romanien varhaisvaiheet Suomessa: 1500-luvulta 1800-luvun puoliväliin. – *Suomen romanien historia*. Toim. Panu Pulma. Helsinki: SKS, 18–83.
- Roman, Raluca (2014), Trans-National Migration and the Issue of ‘Ethnic’ Solidarity. Finnish Roma Elite and Eastern European Roma Migrants in Finland. – *Ethnicities* 14:6, 793–810.
- Saarinen Aino & Calloni, Marina (2012), *Builders of a New Europe: Women Immigrants from the Eastern Trans-regions*. Helsinki: Kikumora Publications.
- Saarinen Aino, Puurunen Heini, Markkanen Airi & Enache, Anca (2015), *RAGE – Hate Speech and Populist Othering in Europe: Through the Race, Age, Gender Looking Glass, WS-3 Militants from the Other side Anti-Bodies to Hate Speech and Behaviour*. Research report. Hate speech and populist othering In Europe: Through the race, age, gender looking glass. Unpublished.
- Sigona, Nando (2005), Locating ‘the gypsy problem’. The Roma in Italy: Stereotyping, Labeling and ‘Nomad Camps’. – *Journal of Ethnic and Migration Studies* 4:31, 741–756.
- Sigona, Nando (2011), The Governance of Romani People in Italy: Discourse, Policy and Practice. – *Journal of Modern Italian Studies* 16:5, 590–616.
- Sisäasiainministeriö (2008), Katukerjääminen ja viranomais toiminta. – *Sisäasiainministeriön julkaisuja* 21/2008. Helsinki: Sisäasiainministeriö. http://www.intermin.fi/download/25047_212008.pdf (viitattu 15.9.2015).
- Sisäasiainministeriö (2010b), Kerjäämisen kieltämistä selvittävä työryhmä, loppuraportti. – *Ministry of the Interior Publication 31/2010*. <https://www.intermin.fi/julkaisu/312010?docID=24917> (viitattu 15.9.2015).
- Sobotka, Eva (2003), Romani Migration in the 1990s: Perspectives on Dynamic, Interpretation and Policy. – *Romani Studies* 13:2, 79–121.
- Sorde, Teresa, Serradeli Olga, Puigvert Lidia and Munte Ariadna (2014), Solidarity networks that challenge racialized discourses: The case of Romani immigrant women in Spain. – *European Journal of Women’s Studies* 21:1, 87–102.
- Stewart, Michael (2012), *Gypsy Menace: Populism and the New Anti-Gypsy Politics*. London: Hurst & Co.
- Stewart, Michael, & Rovid, Marton (2011), *Multi-Disciplinary Approaches to Romani Studies*. Budapest: CEU Press.
- Tervonen, Miika (2010), ”Gypsies”, ”Travellers” and ”Peasants”. *A Study on Ethnic Boundary Drawing in Finland and Sweden, c. 1860–1925*. Doctoral Thesis. European University Institute, Department of History and Civilization, History and Civilization.
- Tervonen, Miika & Enache Anca (2012), Uusia tuloja. – *Suomen Romanien historia*. Toim. Panu Pulma. Helsinki: SKS, 255–268.
- Tervonen Miika & Enache Anca (2014), Kerjäläisrekisteri ei poistaisi perimmäisiä ongelmia. – *Helsingin Sanomat*. Mieliopide 12.6.2014.
- Thesleff, Arthur (1901), *Wörterbuch des Dialekts der finnländischen Zigeuner*. – *Acta Societatis Scientiarum Fennicae* XXIX:6. Helsinki: Finnische Litteratur-Gesellschaft.
- Valtonen, Pertti (1972), *Suomen mustalaiskielen etymologinen sanakirja*. Helsinki: SKS.
- Van der Veer, Peter (ed.) (1995), *Nation and Migration: The Politics of Space in the South Asian Diaspora*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- van Baar, Huub (2011), *The European Roma: Minority, Memory, and the limits of Transnational Governmentality*. Amsterdam: UvA Universiteit van Amsterdam.
- Vehmas, Raino (1996), *Suomen romaniväestön ryhmäluonne ja akkulturoituminen*. Turun yliopiston julkaisuja, sarja B, osa 8. Turku: Turun yliopisto.
- Viljanen, Anna Maria (1994), *Psykiatria ja kulttuuri. Tutkimus oikeuspsykiatrisesta argumentaatiosta*. Tohtorin väitöskirja, Helsingin yliopisto, Kansatieteen laitos, Kulttuuriantropologia.
- Viljanen, Anna Maria (2006), Suvusta vai suvun ulkopuolelta? Romanien ja suomalaisten henkikirikosten uhrin mielentilatutkimuslausunnoissa. – *Väkivalta – seuraamukset ja haavoittuvuus*. Toim. Mirva Lähiniva-Kerkelä. Helsinki: Talentum, 609–620.
- Åberg, Kai (2002), *Nää laulut, kato kertoo mejän elämästä*. Perinteentutkimuksen väitöskirja. Joensuun yliopisto, Filosofinen tiedekunta, Perinteentutkimuksen laitos.
- Åberg, Kai (1982), *Le vocabulaire du tzigane dingrie composé par Sjögren*. Budapest: Separatum.

Painamattomat lähteet

- Brandt-Taskinen, Pia (2001), *Suomen romanikielen verbikomplementit*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, Humanistinen tiedekunta, yleisen kielitieteen laitos.
- Enache, Anca (2014), “Foreign in Finland” – An Exploration of Everyday Mobilities, Belongings and Inequalities among Roma from Romania. – Paper presented at *CBEES Annual Conference*:

- Baltic Sea Region and Eastern Europe: A New Generation on the Move*, December 4–5, 2014. Stockholm: Södertörn University.
- Erkama, Emilia (2011), *Kielelliset oikeudet Suomessa – kielilainsäädännön vaikutus uhanalaisten kielten elvytykseen*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Humanistinen tiedekunta, nykykielten laitos.
- Hinkkanen, Samuel (2013), *Mustalaisyhdistys ja Suomen romanipolitiikan murros: (Suomen romanipolitiikka 1950-luvun alkupuolelta uuden Mustalaisasiain neuvottelukunnan nimittämiseen 12.9.1968 saakka sekä Mustalaisyhdistyksen rooli romanipolitiikan muutoksessa)*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin Yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos.
- Kopsa, Tuula (1981), *Mustalaisyhteisön uskonnollisten olojen tarkastelua*. pro gradu -tutkielma. Turun Yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Uskontotiede.
- Kurvinen, Mervi (2004), *Kipeä yksinäisyys Sairauden selitysmalleja, kokemuksia ja merkityksiä romanikulttuurissa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Sosiologian laitos.
- Kovanen, Petra (2010), *Koodinvaihtelu romanikielisessä keskustelussa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin Yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuksien laitos.
- Kronqvist, Axel. *Mustalais-suomalaisen sanakirjan käsikirjoitus*. Romano Mission hallussa Helsingissä.
- Mikkola, Sirkka (2009), *Romaninaisen tie palkkatyöhön: kamppailu täysivaltaisen kansalaisen paikasta*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin Yliopisto, Sosiologian laitos.
- Pirttisaari, Helena (2002), *Suomen romanin partitiippien morfologiaa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Humanistinen tiedekunta, yleisen kielitieteen laitos.
- Stenroos, Marko (2012), *”Sitä ei voi olla tuntosarvet teipissä”*. *Romanikulttuurin performatiivisuus kulttuurien välitilassa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Valtieteellinen tiedekunta, Sosiaali- ja kulttuuriantropologia.
- Valtonen, Pertti (1964), *Indoarjalaiset sanat Suomen mustalaisten kielessä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Aasian ja Afrikan kielten ja kulttuurien laitos.
- Valtonen, Pertti (1968), *Suomen mustalaiskielen kehitys eri aikoina tehtyjen muistiinpanojen valossa*. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Aasian ja Afrikan kielten ja kulttuurien laitos.
- Viljanen-Saira, Anna Maria (1979), *Mustalaiskulttuuri ja kulttuurin muutos*. Lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto, Kansatieteen laitos, Yleinen etnologia.
- Viljanen, Anna Maria (1974), *Mary Douglasin symboliteorian sovellus Suomen mustalaisilta kerättyyn perinteeseen yleisen etnologian*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Kansatieteen laitos, Yleinen etnologia.
- Warius, Johanna Maria Larsdotter (2011), *”And now the rest of the trash...” Representations of Begging Roma and an Ideal Society in Two Nordic newspapers*. Master’s Thesis. University of Helsinki, Faculty of Social Sciences, Sociology.